

УДК 336.7

Гриценко А. А.

член-кореспондент НАН України, доктор економічних наук, заступник директора ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України", Київ, Україна agrytsenko@ief.org.ua

**ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ЯК МЕЖА
ІННОВАЦІЙНОСТІ В РОЗВИТКУ НОВИХ ФОРМ ГРОШЕЙ
ТА ФІНАНСОВИХ АКТИВІВ**

Andrij Grytsenko

Dr. Sc. (Economics), Corresponding Member of the NAS of Ukraine, SI "Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine", Kyiv, Ukraine, agrytsenko@ief.org.ua

**ECONOMIC SECURITY AS A BOUNDARY
OF INNOVATION IN THE DEVELOPMENT OF NEW FORMS
OF MONEY AND FINANCIAL ASSETS**

JEL classification: E42, F33, F52, F65.

Гриценко А. А.

член-кореспондент НАН Украины, доктор экономических наук, заместитель директора
ГУ "Институт экономики и прогнозирования НАН Украины", Киев, Украина

**ЭКОНОМИЧЕСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ КАК ПРЕДЕЛ
ИННОВАЦИОННОСТИ В РАЗВИТИИ НОВЫХ ФОРМ ДЕНЕГ
И ФИНАНСОВЫХ АКТИВОВ**

Сьогодні світ перебуває на початку формування реконструктивного типу розвитку, характерною рисою котрого є докорінна перебудова структури економіки на основі домінування якісних перетворень над кількісними, внаслідок чого змінюються міра та критерії соціально-економічного розвитку. Реконструктивний розвиток передбачає поєднання інтровертного (спрямованого на розв'язання внутрішніх проблем країни як особливого соціо-економічного утворення), інклюзивного (що забезпечує включеність країни в зовнішнє середовище для виконання її внутрішніх завдань) та інноваційного розвитку (який приводить до докорінної перебудови економіки на основі новітніх досягнень і принципів) [1, с. 48–52]. Зазначене стосується всіх форм життєдіяльності суспільства: економіки, фінансів, соціальної сфери, екології, політики, гуманітарного розвитку тощо.

Швидкі й істотні зміни, з одного боку, відкривають великі можливості прогресу для суспільства та особистості, з другого – створюють серйозні й масштабні ризики, оцінювати які на етапі формування нових явищ і процесів дуже важко. Можна або не помітити деструктивного характеру розвитку певних явищ і звернути на них увагу тоді, коли їх подолання буде пов'язане зі значними втратами, або загальмувати процеси, котрі в майбутньому здатні привести до вагомих позитивних результатів. Проблема в тому, щоб знайти серединний шлях між мінімізацією ризиків і максимізацією вигоди в умовах істотних невизначеностей.

© Гриценко А. А., 2017

У таких обставинах однозначну відповідь знайти не реально, проте можна встановити межу допустимого, приміром економічну безпеку. Якщо розвиток явища чи процесу створює небезпеку для функціонування економічної системи чи однієї з її підсистем, то, залежно від результатів оцінки всіх наслідків, його потрібно або нейтралізувати, або спрямувати в безпечне русло. А для цього необхідно розуміти сутність явища чи процесу, його місце в системі відносин і перспективи розвитку. Все це повною мірою стосується криптовалюти.

У назві “криптовалюта” вже формально міститься поняття валюти, котре включає в себе поняття грошей. Питання в тому, чи відповідає назва сутності? В Китаї, наприклад, біткойн визначається як віртуальний товар, що “не має статусу законного платіжного засобу, рівнозначного правового статусу з національною валютою, не може та не повинен поширюватись як валюта на ринку” [2, с. 30]. У свою чергу, Національний банк України розглядає “віртуальну валюту/криптовалюту” Bitcoin як грошовий сурогат, котрий не має забезпечення реальною вартістю й не може використовуватися фізичними та юридичними особами на території України як засіб платежу, оскільки це суперечить нормам національного законодавства [3]. В Європейському Союзі біткойн визначається як цифрове представлення вартості, не підтвержене центральним банком або державним органом та не прив’язане до юридично встановлених валютних курсів, котре може використовуватись як засіб обміну для купівлі товарів і послуг, їх передання та зберігання й набуватися в електронному вигляді. В різних країнах Bitcoin класифікують як віртуальну валюту, грошовий сурогат, нематеріальну цінність, віртуальний товар тощо. Зі свого боку, Національний банк України наразі офіційно не підтримує жодне з наведених визначень [4].

Від визначення сутності криптовалюти залежатимуть дії регуляторів і всіх суб’єктів, що мають стосунок до функціонування криптовалюти. Діапазон цих дій може бути дуже широким – від арештів до заохочень. З’ясувати сутність будь-якого явища можна лише на основі логіко-історичної методології. Якщо ми хочемо дати відповідь на питання про те, чи є криптовалюти грошима, то повинні розглянути логіку виникнення й розвитку грошей, котра є складовою розвитку форм обміну [5, с. 81, 82]. В узагальненому вигляді розвиток форм обміну, починаючи з первісних і закінчуючи майбутніми, може бути відображено такою схемою:

I. Обмін діяльністю:

1. Обмін цілями.
2. Обмін трудовими операціями.
3. Обмін корисним ефектом.

II. Продуктообмін:

1. Натуральний обмін (нееквівалентний):

- 1) замкнена, або внутрішня, форма;
- 2) розірвана, або зовнішня, форма;
- 3) відокремлена форма.

2. Товарообмін (еквівалентний за вартістю):

- 1) проста, одинична, або випадкова, форма вартості;
- 2) повна, або розгорнута, форма вартості;

- 3) всезагальна форма вартості.
 - A. Грошово-товарна форма:
 - а) грошово-металева;
 - б) грошово-зливкова;
 - в) грошово-монетна.
 - B. Грошово-знакова форма:
 - а) монетно-знакова;
 - б) паперово-кредитна;
 - в) розрахунково-знакова.
 - C. Ідеальна форма вартості.
- 3. Обмін послугами:
 - 1) обмін предметно-трудовими послугами;
 - 2) обмін діяльними послугами;
 - 3) обмін інформаційними послугами.
- III. Обмін здібностями:
 - 1. Обмін предметно-діяльними здібностями.
 - 2. Обмін правами (правоздібностями).
 - 3. Обмін всезагальними здібностями.

Найвищим щаблем розвитку грошей є їх ідеальна форма. Ідеальність тут виступає у двоякому сенсі: як нематеріальність та як досконалість форми, що найбільшою мірою відповідає своїй сутності. Справді, ідеальні гроші можуть поділятися на будь-які дрібні частки, є абсолютно однорідними, безмежно портативними, не псуються із часом тощо. Ідеальна форма грошей є завершеною й не здатна далі розвиватись. Однак кожна ідеальна форма завжди має матеріальний носій, котрий також більше чи менше відповідає їй. У такому сенсі форма ідеальних грошей розвиватиметься за критерієм представленості в матеріальному носії. Цей етап розвитку ідеальних грошей можна відобразити таким чином:

- 1. Ідеальна форма вартості (ідеальні гроші).
 - 1) безготівкова форма (безготівкові гроші);
 - 2) електронна форма (електронні гроші);
 - 3) мережева форма (мережеві гроші).

Розвиток на цьому етапі, як і на минулих, відбувається таким чином, що попередня форма зберігається в більш розвиненій наступній. Безготівкова форма існувала задовго до виникнення електронної, а остання є однією з безготівкових форм. Мережева форма теж є розвиненішою формою електронних грошей. Мережеві гроші виникають у різних точках відповідного простору, можуть бути доступні всім учасникам мережі, але також утворювати свій доволі відокремлений простір. Це є формально подібним до ранньої історичної ситуації, коли гроші шукали для себе найбільш адекватне предметно-товарне втілення. Тоді на роль загального еквівалента претендували різні товари (хутро, сіль, срібло тощо), а перемогу здобуло золото, котре за своїми природними характеристиками найповніше відповідало сутності грошей. Золото видобували приватні виробники. Оскільки спочатку роль грошей срібло й золото виконували у своїй натуральній формі (не перетвореній на зливки чи монети), це означало, що вони безпосередньо продукува-

ли гроші. Фунт стерлінгів попервах був просто фунтом срібла, тож його назва збігалася з реальним змістом грошей. Лише тоді, коли у сфері обігу на зміну реальним грошам прийшли їх представники, постало питання про дійсну забезпеченість цих представників і відповідальність емітента (в умовах обігу реальних грошей такої проблеми не виникало). Саме таким чином сформувалася відповідальність центробанків як емітентів грошей.

Наразі майнери продукують криптовалюти, кількість котрих уже перевищує тисячу та швидко зростає. Чи є криптовалюти різними мережевими формами вираження вартості і грошей, що конкурують між собою (подібно до того, як раніше конкурували товари) за те, щоб представляти загальний еквівалент вартості на сучасному рівні? Шукаючи відповідь на це запитання, слід зважити на дуже вагомий обставину: центральні банки випускають гроші в обіг для обслуговування створення й реалізації реальної вартості. В разі незадовільного виконання банком цієї функції або виникає інфляція, або гальмується розвиток виробництва.

Утім, випуск криптовалют жодним чином не пов'язаний зі створенням реальної вартості. Він представляє тільки вже створену й накопичену вартість, яка шукає для себе форму перетворення на капітал, тобто на вартість, котра приносить додаткову вартість, причому робить це не спочатку, за природою свого походження (шляхом утілення, вираження вартості в грошовому товарі чи її гарантування певним інститутом), а лише тоді, коли зустрічається на ринку з грошима, що безпосередньо представляють вартість. Тому це представлення є рефлексивним (таким, що відображається в грошах, а інакше не існує). Криптовалюти безпосередньо представляють не вартість, як реальні гроші та гроші, емітовані центральними банками (навіть у тому випадку, коли їх емітовано більше, ніж потрібно, та виникла інфляція – саме це свідчить про те, що вони представляють реальну вартість), а гроші (долар США, євро, фунт стерлінгів, юань, ієну та ін.). Тобто вартість вони представляють опосередковано, через офіційно визнані грошові одиниці, що одразу робить їх похідним утворенням (похідними грошима або фінансовим активом).

Цілком імовірна ситуація, коли добути майнерством криптовалюти інвестуються в реальні інноваційні проекти. Однак для цього криптовалюта повинна бути також надійним засобом платежу й обігу, чого за нинішнього грошово-фінансового устрою бути не може, адже перетворення криптовалюти на такий засіб суперечить статусу національних валют і функціям центральних банків. Звичайно, в окремих ситуаціях криптовалюта використовується і як засіб платежу, але це не може стати правилом та бути інституційно закріпленим, окрім випадків, коли її випускатиме центральний банк. Тому криптовалюти здебільшого перетворюються на фінансовий актив, який функціонує на фінансових ринках, має переважно спекулятивний характер та якому притаманна значна волатильність. Тому він зазнаватиме як бумів, так і падінь, набагато відчутніших, ніж ті, що їх переживають активи, пов'язані з рухом реальних вартостей.

Для того щоб відповісти на питання про те, чи є криптовалюти грошима, необхідно розуміти сутність і функції останніх. Сутність грошей полягає в представленні вартості як еквівалента в обігу, котре може здійснювати ре-

альний товар, наприклад золото, грошовий знак (паперові гроші), електронний запис тощо. З цього боку криптовалюти не суперечать сутності грошей та можуть стати однією з їхніх історичних форм. Сутність грошей реалізується через їхні функції. Сучасні дослідження [5, с. 144; 6, с. 356] створюють підґрунтя для такого визначення основних функцій і підфункцій грошей:

1. Міра вартості:
 - а) засіб вираження (втілення) вартості;
 - б) засіб представлення вартості.
2. Засіб обігу:
 - а) купівельний засіб;
 - б) платіжний засіб.
3. Засіб накопичення:
 - а) засіб збереження як утримання від обігу;
 - б) засіб збереження як невтрачання вартості.

Також варто мати на увазі, що, крім основних, гроші можуть мати ряд похідних і додаткових функцій. Перші вони виконують як гроші, але ці функції не є обов'язковими для того, щоб бути грошима (наприклад, функції капіталу, обліку, монетарного регулювання, фіскальні та ін.). Тобто без похідних функцій вони залишаються грошима, тимчасом як без основних перестануть бути ними. Додаткові функції взагалі не пов'язані із сутністю грошей та покладені на них ззовні (наприклад, виховна функція, коли дітей грошима стимулюють до кращого навчання; функція вибору, коли його здійснюють підкиданням монети, тощо).

Криптовалюти можуть частково виконувати функції грошей (бути засобом платежу, купівельним засобом, засобом представлення вартості тощо), але наразі не реалізують функцію втілення (вираження) вартості. Цю основоположну підфункцію виконують тільки реальні (товарні), або фідучіарні гроші. Тому всі функції грошей, які здатні виконувати криптовалюти, стають віртуальними, тобто такими, що дуже схожі на реальні, проте не мають внутрішнього дійсного вартісного змісту. Зазначене створює ризики розриву в кризових ситуаціях віртуального життя криптовалют і реального руху представників вартості, однак не виключає можливості розвитку криптовалют за певних умов у реальний засіб вираження й представлення вартості як еквівалента, тобто в сучасну форму грошей.

На теперішньому етапі розвитку криптовалюти являють собою змішаний, гібридний грошово-фінансовий актив, котрий частково виконує окремі функції грошей, не відповідаючи повною мірою їхній сутності, та функції специфічного фінансового активу. Важливою умовою функціонування грошової одиниці є її рідкісність. Для реальних товарних грошей (золота) вона забезпечується затратністю їх видобутку, для фідучіарних – регулюванням грошової емісії, а для криптовалюти – криптографічною технологією та зростаючою вартістю майнінгу. Звичайно, це не єдиний спосіб забезпечення рідкісності, можуть бути й інші. Тож ми можемо стати свідками винайдення й інших претендентів на мережеві гроші.

Отже, криптовалюту можна визначити як мережевий, позанаціональний, гібридний похідний грошово-фінансовий актив, рідкісність і захист котрого

забезпечуються криптографічно. З огляду на таку сутність криптовалюти та перспективи їх розвитку, стратегію ставлення до них слід вибудовувати на основі критеріїв економічної безпеки: з одного боку, не можна давати можливість входити у сферу відповідальності центрального банку або, частково дозволяючи це, вносити потрібні корективи в грошово-кредитну політику, беручи, таким чином, на себе відповідальність; з другого – не можна втручатися в майнерство як сферу інноваційної діяльності, створюючи штучні перепони для пошуку нових форм і засобів функціонування цифрової економіки й цифрового світу.

Список використаних джерел

1. Грищенко А. Логіко-історичні засади кардинальних економічних змін і переходу до реконструктивного розвитку. *Економіка України*. 2017. № 5-6. С. 39–57.
2. Пантелеєва Н. Нові форми грошей в умовах формування інформаційного суспільства. *Вісник Національного банку України*. 2015. № 5. С. 25–31.
3. Роз'яснення щодо правомірності використання в Україні “віртуальної валюти/криптовалюти” Bitcoin / Нац. банк України. URL: https://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=11879608.
4. Коментар заступника Голови НБУ Олега Чурія щодо статусу Bitcoin в Україні. 11.08.2017 / Нац. банк України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=53411806.
5. Грищенко А. А. Развитие форм обмена, стоимости и денег. Київ : Основа, 2005. 192 с.
6. Грищенко А. Институциональная политическая экономия: предмет, методология, содержание. Saarbrucken, Deutschland, 2014. 516 с.

References

1. Hryshchenko, A. (2017). Logical and historical bases of cardinal economic changes and transition to reconstructive development. *Economika Ukrainy* [Economy of Ukraine], 5-6, 39–57 [in Ukrainian].
2. Pantelyeyeva, N. (2015). New forms of money in the formation of an information society. *Visnyk Nacional'noho banku Ukrainy* [Bulletin of National Bank of Ukraine], 5, 25–31 [in Ukrainian].
3. National Bank of Ukraine. (2014, November 10). *Roz'yasnennya shhodo pravomirnosti vykorystannya v Ukraini "virtual'noyi valyuty"/kryptovalyuty" Bitcoin* [An explanation of the legitimacy of the use of “virtual currency / cryptocurrency” Bitcoin in Ukraine]. Retrieved from https://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=11879608 [in Ukrainian].
4. National Bank of Ukraine. (2017, August 11). *Komentar zastupnyka Holovy NBU Oleha Churiya shhodo statusu Bitcoin v Ukraini* [Comment of the Deputy Chairman of the National Bank of Ukraine Oleg Churia on the status of Bitcoin in Ukraine]. Retrieved from https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=53411806 [in Ukrainian].
5. Gricenko, A. A. (2005). *Razvitie form obmena, stoimosti i deneg* [The development of forms of exchange, value and money]. Kiev: Osnova [in Russian].
6. Gricenko, A. (2014). *Institucional'naya politicheskaya ekonomiya: predmet, metodologiya, sodержanie* [Institutional political economy: subject, methodology, content]. Saarbrucken, Deutschland [in Russian].